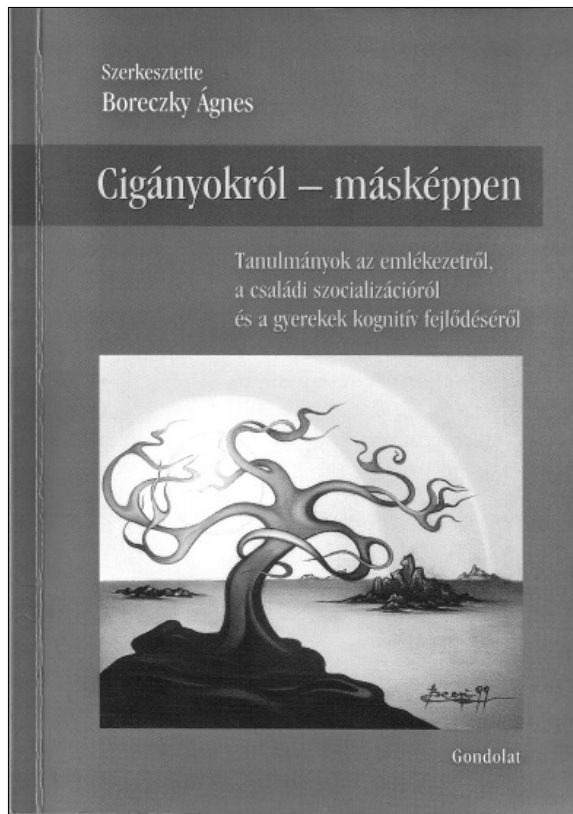

Cigányokról – ahogyan kéne

„Kiábrándítóan semmitmondók azok a cigányokról szóló szociológusi megállapítások, amelyek az elmúlt években láttak napvilágot. Még abban sem vagyok biztos, hogy lehet-e ezt a tudáseggyütttest szociológiának nevezni, hiszen mostanra kiderült, hogy ennek a kultúrának a lényegi tartalmai, szociológiai összefüggései ez idáig teljesen ismeretlenek voltak.”

Ezek a kemény mondatok a Boreczky Ágnes által szerkesztett, s karácsony tájt a Gondolat Kiadónál megjelent „Cigányokról – másképpen” című tanulmánykötetben olvashatók, s Romano Rácz Sándor tollából származnak. A kárpáti cigány születésű szerző részletesen sorra veszi, hogy mi lehet e kudarcnak oka. Mindennek eredője szerinte az, hogy a tradicionális roma közösségek hagyománya szóbeli kultúraként vészelte át a századok sorát, s más logika mentén működik ma is, mint az írástevéseken alapuló. A cigány közösségeknek – nevezzük őket bárhogyan is – más az időhöz, a térhez való viszonyuk, amely morális alapvetésükben is tükröződik. A szóbeli kultúrák megismerésének, létezésük elfogadásának legfőbb gátja nálunk az írásos kultúra saját kizárólagosságába vetett vakhit. Mintha, ami annak határain túl gyökerezik, eleve primitív lenne. Ebből adódnak – olvasható az újabb alapvetés – a kommunikációs defektek, és ez az oka a cigány gyerekek tömeges iskolai megbélyegzésének is. Ez a tévhit szüli azt a meggyőződést, mely szerint egy értékorientált kultúra áll szemben egy érték nélkülivel... Az idő a hagyományos cigány közösség tagjai számára nem lineáris folyamat, hanem ciklikus ismétlődések sorozata. Még a végletesen felerősödött asszimilációs társadalmi nyomás közepe is tetten érhető az ősi szellemi struktúráknak s a kollektív tudatalatti működésének – mint az áthagyományozódás feltételeinek – nyomai. Romano Rácz a csoportkohézió, a nyelvi szocializáció, a belső rétegződés, a mobilitáson, a szóródáson, mint szelekciós stratégián és a permanens alkalmazkodási kényszeren keresztül igyekszik felvázol-

ni a roma kultúra legjellemzőbb vonásait. Mindezzel kellő magyarázatot is ad az értő megismerés mutatkozó korlátaira. Idézi és igazolja Lévi-Strauss gondolatát, mely szerint „a mi nyugati társadalmaink arra való, hogy változzanak, ez a struktúrájuk és szervezetük elve – a primitívnek mondott társadalmak pedig főleg azért tűnnek számunkra primitívnek, mert tagjaik úgy alkották meg őket, hogy tartsanak”. Tanulmányában, amely a *Közösség és emlékezet* címet viseli, Romano Rácz Sándor egy sémát és több megélt helyzetet is bemutat arról, hogy a praktikus tudás miként kerül egyik nemzedéktől a másik birtokába, illetve hogyan aktivizálódik szükség esetén az okafogyottként már-már

kirostált közösségi tudás. Figyelemre, mi több tudományos vitára méltó gondolatok ezek. Igazi – cáfolásra, bizonyításra, továbbgondolásra ingerlő – vitairat, amelyhez támogatóan támaszkodnak a könyv további tanulmányai.

Horváth Kata a jóslásról mint élettörténeti elbeszélésről ír, részletesen ecsetelve a hagyományos szociológiai módszertárban szereplő interjú-készítés nehézségeit, alkalmatlanságát bizonyos cigány körökben, élethelyzetekben. Esetleírásában azt mutatja meg, miként lehet új helyzetet alkalmazva eljutni az „interjúalany” saját s megörökölt élettapasztalatáig. Egy fiatalasszony vár segítséget az idős kártyavető nőtől, aki – hangrögzítés ide vagy oda – zavartalanul mozgósítja minden számba vehető tudását, hogy megfeleljen a feladatnak. Sajátos „intimzóna” teremődik itt, amely hirtelen és váratlanul szétfelel az időhatárokat, felszaggatja a gátakat, s többet elárul félelmekről, hitről, tabukról és szokásjogról, mint akármely mélyinterjú. Ez is, és így is élettörténet. Szép és érzékletes példázata egy szokatlanabb tudományos közelítésnek.

A „Cigánycsaládok a feltorlódozó időkben” című tanulmányt maga a szerkesztő jegyzi. Boreczky Ágnes is keserű megjegyzést tesz. A hazai antropológiai ku-

tatások ritkán célozzák meg magát a családot, noha a közösség életének és szerveződésének komplex megismerése folyamán nem kerülhetik meg a családi-rokonsági viszonyok szerepének rekonstruálását – írja. Az ő általa vezetett kutatás célja azonban éppen a család volt. Arra vállalkozott, hogy a cigány családok szerveződésében, életformájában, szokásaiban bekövetkezett változásokat összevesse azokkal a nagyobb tendenciákkal, amelyek a nem cigány családok átalakulási folyamatait jellemzik. Tiszteességgel figyelmeztet azonban a korlátokra, arra, hogy eredményeiket nem szabad általánosítani, hiszen így is csak a mozdulatlan struktúrák változásait láthatták, az egyének és csoportok szakadatlan mozgásából megmutatózókra nem lehetett rálátásuk. A kutatásba vont famíliák nagy része többkultúrájú volt vagy hibridkultúrában élt. A családok társadalmi környezetét, a családi szervezetet, kapcsolatrendszerüket s nevelési szokásaikat hasonlítja össze. Egy okos táblázat segítségével nemzetközivé is tágítja a lehetséges összehasonlításokat. *Formoso* szintik és oláh cigányok (2000), *Piasere* horahanók és úgynevezett roma-romák (2000), *Zatta* szlovén romák (2002), *Liégeois* utazók, romák, vándorcigányok (1994), *Szuhay* oláh cigányok (1999) *Békési Ágnes* zenész cigányok (2002), valamint *Forray Katalin* és *Hegedűs T. András* vegyes s oláh cigány roma családmintákon szerzett tapasztalatait is beemeli a mai megfigyelések tárgyyszerű értékelésébe. A megismert életutak, életsorsok, belső értékítéletek hitelességével kapunk közelképet a földrajzi és társadalmi mobilitás jelentőségéről, a hagyományok és a modernitás egymásnak feszüléséről, az állandóság és változás készítményeiről, kényszereiről. Ezeket keresztül érthetjük meg igazán az iskolával és iskoláztatással, a munkával, megélhetéssel, a szokásokkal és az ünnepekkel kapcsolatos változások jelentőségét. A „Történetek és történetörökítés” alfejezetben *Boreczky Ágnes* a megfigyelt különféle családi narratívák közreadásával maga is alátámasztja a *Romano Rác* által korábban felvetettek helyénvalóságát.

Károlyi Júlia egy északkelet-magyarországi cigány közösségben vizsgálta a családi szocializációt. Előbb részletesen ismerteti a szakirodalom álláspontját, majd a tereptapasztalatok világába kalauzolja az olvasókat. Ő is érdekes, a szokásostól eltérő összevetésekre csábul (a lakások beosztásának változásai, a gyerekek egy napja a vakáció, az iskola és a hétvégék idején). Nem kívánom elvenni az olvasók kenyerét, s megkönnyíteni a következtetéseiket. Tessék csak elolvasni! Súlyos mondatok ezek, amit egy tisztes és jogos szociológusi számonkérés is nyomatékosít. Ez ismét csak a tudományág képviselőinek előítéletességét horgasztja fel. „...A vonatkozó szociológiai írások a cigány közösségek gazdasági tevékenységeit gyakran *megélhetési stratégiáknak* nevezik – írja –, azt azonban nem fejtik ki, mi indokolja ezt a terminológiai megkülönböztetést. Amennyiben arra kívánnak célozni vele, hogy a többségi népeesség jövedelemszerző tevékenységeivel ellentétben az így megjelölt tevékenységek illegálisak, akkor megélhe-

tési stratégiának kellene nevezni a hálapénzt elfogadó orvos, a lakását be nem jelentett albérlőnek kiadó tulajdonos, a számla nélkül dolgozó villanyszerelő, a zsebbe fizető magántanítványokat oktató pedagógus tevékenységét is, a kifejezésnek azonban ilyen használatával még nem találkoztam. Ha a terminus az adott tevékenység alacsony presztízsére utal, akkor számos más munkakörre is joggal használhatnánk. Ha a szembeállítás alapja... a tevékenységek nagyfokú változékonysága, akkor ide kellene sorolni valamennyi szabadúszó értelmiségi profilját, az igények szerint könnyen változó vállalkozó életformáját is. Úgy tűnik, a kifejezés valójában egy érthetetlen és értelmezhetetlen hierarchizáló gesztus eredménye, amely bizonyos jövedelemszerzési módokat önkényesen alacsonyabb rendűnek tételez fel másoknál.”

A kötet harmadik része a gyermekek kognitív fejlődésével foglalkozik. *Nahalka István* „*A roma gyerekek kognitív fejlődése*” című tanulmánya a tőle megszokott rendkívül magas színvonalon íródott. A konkrét kutatás szabatos leírása és szakavatott értékelése nem hoz ugyan heurisztikus felfedezéseket, belesimul az eddigi rokon-kutatások sorába, mégis nélkülözhetetlen értelmezési keretet nyújt az addigiak és a rákövetkezők befogadásához. *Lukács István* „*Tanulási stratégiák és stílusok*” című munkájával együtt olvasva – az ismertett tapasztalatok oda és visszautalásai révén – mindkét írás különösen fontos alkotórésze lesz a régóta várt új minőségnek.

A kötet tanulmányai az ELTE Interkulturális Pszichológiai és Pedagógiai Központjában folytatott, *A kultúraazonos pedagógia felé* című OTKA-kutatás eredményeire támaszkodnak. Ahogy a bevezető ígéri: az általánosabb szemléletváltás elősegítésén túl az volt a szerzők célja, hogy olyan felismeréseket tegyenek elérhetővé, melyek úgy a tanárjelöltek, mint a gyakorló tanárok számára eligazodást nyújtanak. „Tanárképzőként ugyanis folyamatosan szembesülünk azokkal a hiedelmekkel, illetve megkövült nézetekkel, melyek a cigány gyerekek iskolai jelenlétét vagy eleve problematikusnak láttatják, vagy a másság ürügyén hártják el a felkínálkozó pedagógiai lehetőségeket, és keresnek igazolást saját tehetetlenségükre.”

A szerkesztő, a szerzők, s nem utolsó sorban a bátor kiadó legszebb dicsérete, hogy vállalt programjukat maradéktalanul teljesítették. Akinek szíve van a pedagógiára – azaz hivatás- vagy küldetésstudat vonzotta a jövő nemzedék neveléséhez – az a könyv segítségével kellő szellemi muníció birtokába kerülhet. Akit pedig csak a gyerekek rossz sorsa sodort az oktatáshoz, már lelkiismerete ítélőszéke előtt sem védekezhet a továbbiakban azzal, hogy „mindenütt ezt olvastam”. E recenzió szerzője – aki laikusoknak is bátran ajánlja a könyvet, lelke mélyén (miként nyilván a szerzők) abban bízik, hogy néhány társadalomtudóshoz is eljut. Ez esetben akár az új romológiai/ciganológiai gondolkodás elindítója is lehet ez a csaknem háromszáz oldalas kötet. Alkalmas rá. Csakugyan lehetne az.

Hegedűs Sándor